

UKRAJINSKA IZBJEGLIČKA KRIZA IZ PERSPEKTIVE SOCIOLOGIJE MIGRACIJA

Margareta Gregurović *

UDK: 314.15(4):355.01(477)
314.151.3-054.73(477)
316:314

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 4.IV.2023.

Prihvaćeno: 5.V.2023.

SAŽETAK

Ulaskom u drugu godinu provedbe mehanizma privremene zaštite za osobe raseljene iz Ukrajine, otvara se novo područje analize učinaka i posljedica masovnog iseljavanja u Europi. Cilj je ovoga rada analizirati ukrajinsku izbjegličku krizu iz perspektive sociologije migracija, ponajprije iz perspektive sociologije prisilnih ili izbjegličkih migracija. Pritom se razmatraju teorijski pristupi Anthonyja Richmonda, Stephena Castelsa te Davida Fitz-Geralda i Rawan Arar. Središnji dio rada daje pregled dostupnih statističkih podataka o broju izbjeglica iz Ukrajine prije i poslije ruske invazije na Ukrajinu u odabranim zemljama EU-a i u Hrvatskoj te opis mjera propisanih Direktivom Vijeća 2001/55/EZ o privremenoj zaštiti u slučaju masovnog priljeva raseljenih osoba. Ukrajinska izbjeglička kriza analizira se kroz osnovne pojmove i spomenute teorijske pristupe i pritom se koriste primjeri karakteristični ponajprije za hrvatski kontekst. U zaključnom dijelu uspoređuje se ukrajinska izbjeglička kriza s izbjegličkom krizom u Europi 2015. i 2016., ukazuje se na moguće dvostruke standarde u rješavanju izbjegličkih pitanja i razmatraju se implikacije na širi sustav upravljanja migracijama.

Ključne riječi: izbjeglička kriza, Ukrajina, sociologija prisilnih migracija, EU, Hrvatska.

UVOD

Godinu dana nakon što je Rusija započela invaziju na Ukrajinu, Ukrajina se ubraja među pet zemalja s najviše osoba koje su napustile svoje mjesto boravka, ali i prije ruske invazije rusko-ukrajinski sukob definiralo se kao „najveću sigurnosnu krizu od hladnog rata“ (Masters 2020, prema Roman, Young i Perkins 2020: 153; usp. Masters 2023). Visoki povjerenik UN-a za izbjeglice Filippo Grandi nazvao je masovni

---

* Dr. sc. Margareta Gregurović (margareta.gregurovic@imin.hr), znanstvena suradnica, zaposlena u Institutu za migracije i narodnosti, Zagreb. Rad je proizišao iz predavanja održanog u okviru serije znanstveno-popularnih predavanja „Horor rata – sociološke perspektive“ u organizaciji Hrvatskog sociološkog društva 19. travnja 2022.

priljev raseljenih osoba iz Ukrajine najbrže rastućom izbjegličkom krizom u Europi od kraja Drugog svjetskog rata jer je u razdoblju od godinu dana registrirano više od 8 milijuna izbjeglica iz Ukrajine. Eskalacija rusko-ukrajinskog sukoba može se uklopiti u tvrdnju Timothyja Coombsa (1999) da su krize „nepredvidive, ali nisu neočekivane“ pri čemu pogoršavanje situacije, odnosno prerastanje sukoba u krizu, plijeni medijsku pozornost (prema Roman, Young i Perkins 2020: 154). Situacija je dodatno popraćena u kontekstu aktiviranja novih mehanizama upravljanja krizom, a što je na razini EU-a po prvi put aktivacija mehanizma privremene zaštite čiji je cilj pružiti zaštitu raseljenim osobama koje se ne mogu vratiti u svoju zemlju podrijetla.

Izbjegličke krize nisu novost u Europi u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Porast prisilnih migracija poklopio se s krajem dugog ekonomskog procvata (obilježenog naftnom krizom 1973.) i s početkom procesa restrukturiranja gospodarstva, deindustrijalizacije, privatizacije i deregulacije koji su rezultat globalizacije, a imigranti, izbjeglice i tražitelji azila pojavili su se kao fizičko utjelovljenje vanjske prijetnje poslovima, životnom standardu i blagostanju (Castels 2003). Rezultat je bila politizacija migracija i azila, obilježena žestokim javnim raspravama i nadmetanjem političkih stranaka (najčešće desničarskih) u iznošenju prijedloga za najstrože postupanje prema ilegalnim migrantima (Castels 2003; usp. Župarić-Ilić i Gregurović 2020). Stvaranje prijetećeg Drugog kao legitimacije mjera javnog reda zbog prijetnje sigurnosti, ekonomskom poretku i kulturnoj identifikaciji i skretanja s temeljnih ekonomskih i političkih problema bilo je u fokusu mnogih studija (Castels 2003; usp. Gregurović 2023). No moguće je razlikovati i Druge među Drugima, na što upućuju problemi identificirani u kontekstu ukrajinske izbjegličke krize, a koji ukazuju na neokolonijalni, pristran pristup u nošenju s krizom i prije ruske invazije 2022. (Lazurkevych 2015).

Cilj je ovoga rada analizirati ukrajinsku izbjegličku krizu iz perspektive sociologije migracija, ponajprije iz perspektive sociologije prisilnih ili izbjegličkih migracija koja, prema mnogim autorima, još nije sustavno razvijena poddisciplina sociologije jer su, između ostalog, istraživanja prisilnih migracija obično uokvirena političkim interesima i kategorijama, a u fokusu istraživanja je širok spektar tema, od pitanja vezanih uz registrirane raseljene osobe u kampovima do pravnih i društvenih uvjeta raseljenih (Bakewell 2008).

U prvom se dijelu rada usmjerava na tri recentnija teorijska promišljanja o sociologiji prisilnih migracija Anthonyja Richmonda, Stephena Castelsa te Davida FitzGeralda i Rawan Arar i njihovim vezama i učincima na šire područje sociologije međunarodnih migracija. U drugom se dijelu daje pregled dostupnih statističkih podataka o broju izbjeglica prije i poslije invazije na Ukrajinu u odabranim zemljama EU-a i Hrvatskoj, uz kratak osvrt na mjere propisane Direktivom Vijeća 2001/55/EC od 20. lipnja 2001. o privremenoj zaštiti, a potom se povezuje ukrajinsku izbjegličku krizu s analiziranim teorijama sociologije prisilnih/međunarodnih migracija koristeći i primjere iz hrvatskog konteksta. Na kraju se ukrajinska izbjeglička kriza uspoređuje s izbjegličkom krizom u Europi 2015. i 2016. te se ukazuje na moguće dvostruke standarde u rješavanju izbjegličkih pitanja.

ODABRANI SOCIOLOŠKI PRISTUPI PRISILNIM MIGRACIJAMA

Sociologija prisilnih/reaktivnih migracija

Prvi je od analiziranih teorijskih pristupa prisilnim migracijama pristup Anthonyja Richmonda (1993), koji prvo definira razliku između dobrovoljnih i prisilnih migracija, te ističe da je to najčešće početna točka od koje kreću sociolozi migracija. Ove razlike definira na kontinuumu između ponašanja racionalnog izbora proaktivnih migranata koji žele maksimizirati neto prednost i reaktivnog ponašanja onih čije su slobode ozbiljno ograničene. Richmond pravi razliku između proaktivnih migranata, tj. skupine migranata koje bismo mogli definirati kao dobrovoljne migrante koji temeljem racionalnog izbora i promišljanja odlučuju migrirati (najčešće zbog posla, obrazovanja i sl.) i reaktivnih migranata, tj. onih čije su slobode ozbiljno narušene i ograničene. Pritom prisilnim migracijama Richmond smatra progonoštvo, trgovinu robljem, masovna protjerivanja i pokrete koji su posljedica vjerskih ili političkih progona.

Richmond također ističe važnost Giddensove ontološke sigurnosti za formiranje identiteta i stabilizaciju društvenih odnosa i pritom usmjerava pozornost na sveprisutnost rizika i opasnosti u suvremenom svijetu, uključujući i one globalne, poput nuklearnog oružja i ekoloških rizika, te adaptivne reakcije ljudi na te opasnosti (Giddens 1984; 1990). U tom je kontekstu reaktivna ili prisilna migracija adaptivna reakcija na situacije opasne po život, koje potkopavaju ontološku sigurnost, kao što su primjerice nagle ekonomske, političke, društvene ili ekološke promjene, rat, revolucija, rasizam, vjerski progoni i genocidne politike (Richmond 1993: 16).

Reaktivni migrant je svaka osoba obuhvaćena definicijom izbjeglice prema Konvenciji UN-a o statusu izbjeglica (1951) jer „se uslijed osnovanog straha od proganjanja... ne može ili... ne želi vratiti” u zemlju svog državljanstva, ali i svaka osoba koja reagira na krizne situacije uzrokovane ratom, glađu, ekonomskim kolapsom i drugim katastrofama. Prema Richmondu (1993), politička, ekonomska, okolišna, društvena i biopsihološka dimenzija, i njihove binarne kombinacije (5 x 5), kreiraju 25 tipova reaktivnih migranata. Pritom se kombinacije koje uključuju političku dimenziju (9 tipova) najčešće povezuju uz pojam izbjeglice, a kao primjere izdvaja osobe koje bježe iz ratnih zona (pod utjecajem vanjske invazije ili unutarnjeg civilnog konflikta), žrtve trgovanja ljudima (ili drugi oblici prisilnog rada), žrtve nuklearnih i biokemijskih napada ili nesreća, osobe koje bježe od političkih režima koji krše osnovna ljudska prava, osobe koje se zastrašuje mučenjem, pogubljenjem i sličnim grubim i neuobičajenim oblicima kažnjavanja, osobe koje su prisiljene migrirati zbog odluka vlasti, politički motiviranog djelovanja koje je rezultiralo prirodnim katastrofama ili zbog opće deprivacije ljudskih prava u, npr., totalitarnim režimima, te pripadnike određenih etničkih i vjerskih manjina koji migriraju zbog „psihološkog ratovanja”, terorizma ili općenitog raspirivanja mržnje prema njima.

Sociologija progonstva, raseljavanja i pripadanja

Prema drugom analiziranom teorijskom pristupu, pristupu Stephena Castelsa (2003), prisilnu migraciju potrebno je analizirati kao društveni proces u kojem ljudska aktivnost i društvene mreže igraju glavnu ulogu. Naglasak stavlja na ulogu države i državne kontrole u kontekstu migracija i sigurnosti te smatra da je potrebno preispitati sociološke pristupe koji su se temeljili na relativno autonomnim nacionalnim društvima i prilagoditi ih transnacionalnom i interdisciplinarnom okruženju.

Iako istraživanje prisilnih migracija povezuje s istraživanjem ekonomskih migracija, Castels ističe da ono ima svoje specifične istraživačke teme i metodološke i konceptualne probleme. U tom je smislu za sociologe važno uključiti prisilne migracije u istraživanje i analizu procesa (globalne) društvene transformacije jer nasilje i prisilne migracije također uzrokuju društvenu transformaciju: uništavaju ekonomske resurse, potkopavaju tradicionalni način života, rastvaraju zajednice, produbljuju nerazvijenost, oslabljuju društvene veze i smanjuju sposobnost zajednica i društava da postignu pozitivne promjene (Castels 2003). Pritom se nakon završetka sukoba rijetko obnavlja situacija kakva je bila prije sukoba, češće nastaju novi i uglavnom problematični društveni odnosi.

Castels smatra da je razumijevanje prisilnih migracija usko povezano s oblicima istraživanja globalnih nejednakosti i društvenih kriza koji su dobili na važnosti nestankom bipolarnog svjetskog poretka.

Do prije nekoliko godina zadaća sociologije prisilnih migracija mogla se definirati kao proučavanje ljudi koji su bili prisiljeni pobjeći iz jednog društva i postati dijelom drugog. Globalizacija i transnacionalizam čine ovu konceptualizaciju anakronom jer granice nacionalnih društava postaju sve nejasnije. Ako dinamika društvenih odnosa nadilazi granice, onda moraju i teorije i metode koje se koriste za njihovo proučavanje. (Castels 2003: 23)

Jasno je da ne može postojati odijeljena teorija prisilne migracije: teorija u ovom području znači analizirati prisilne migracije kao ključni aspekt globalnih društvenih odnosa i povezati ih s novom političkom ekonomijom u nastajanju u kontekstu američke političke i vojne dominacije, ekonomske globalizacije, nejednakosti Sjever – Jug i transnacionalizma (Castels 2003). Dakle, za razliku od tradicionalne društvene teorije kojoj je u fokusu nacionalno, ona uzima globalne tokove i mreže kao ključni okvir društvenih odnosa. Migrante treba promatrati kao osobe u pokretu ne između „kontejnerskih društava“, već radije unutar „transnacionalnog socijalnog prostora“ u kojem su „globalni gradovi“ s dvojnom ekonomijom ključna čvorišta (Castels 2003: 27; usp. Faist 2000; Sassen 1991). U takvom se prostoru pojavljuju transnacionalne zajednice kao novo žarište društvenog i kulturnog identiteta i ekonomskih, i prisilnih migranata (Castels 2003; usp. npr. Basch, Glick-Schiller i Szanton Blanc 1994; Portes 1999; Cohen 1997). Ovakva teorijska perspektiva podrazumijeva širok spektar povezanih istraživačkih tema koje mogu varirati od lokalnih etnografskih studija do globalne političke ekonomije, a pritom je najvažnije integrirati različite razine analize

u novu globalnu političku ekonomiju (Castels 2003). U tablici 1 prikazane su glavne teme istraživanja prisilnih migracija i društvene transformacije, a Castels ističe da su one ugrubo složene i da među njima ne postoje jasne granice pa se sociologija prisilnih migracija mora shvatiti kao komponenta unutar interdisciplinarnog pothvata. Migracije utječu na cjelokupan život čovjeka pa nijedna disciplina ne može sama adekvatno opisati i analizirati to iskustvo (Castels 2003).

Tablica 1. Glavne teme istraživanja prisilnih migracija i društvene transformacije (Castels 2003)

Sveobuhvatna pitanja	<ul style="list-style-type: none"> – politička ekonomija prisilnih migracija – rodne dimenzije prisilnih migracija – organizacijska sociologija humanitarnih i izbjegličkih aktera
Uzroci prisilnih migracija	<ul style="list-style-type: none"> – uzroci u zemlji porijekla – zašto prisilni migranti idu u jednu zemlju, a ne u drugu – neformalno gospodarstvo na Sjeveru kao čimbenik privlačenja
Dinamika mobilnosti	<ul style="list-style-type: none"> – mreže migranata – industrija migracija – veza migracija – azil – institucije kontrole migracija – izbjeglički kampovi i prihvatni centri kao totalne institucije
Dinamika naseljavanja	<ul style="list-style-type: none"> – socijalna politika prema prisilnim migrantima i njezin odnos prema široj socijalnoj politici – društveno-ekonomska i kulturna iskustva druge i sljedećih generacija – odnos birokracije i djelovanja ljudi u izbjegličkom naselju – prisilni migranti i državljanstvo: kako mogu postići ili ponovno steći status građanina i kakve učinke njihova prisutnost može imati na institut državljanstva – javno mnijenje i diskursi o prisilnim migracijama i naseljavanju
Zajednica i identitet	<ul style="list-style-type: none"> – transnacionalne zajednice – etnografske studije pojedinih skupina – studije zajednice o naselju i odnosima među skupinama – formiranje identiteta u progonstvu

Sociologija izbjegličkih migracija

Američki sociolozi David Scott FitzGerald i Rawan Arar (2018: 388–389) definirali su treći analizirani teorijski okvir sociologije izbjegličkih (prisilnih) migracija. Oni smatraju je doprinos izbjegličkih studija sociologiji (međunarodnih) migracija višestruk, te osobito ističu: (1) redefiniranje i proširenje opsega uvjeta i međudjelujućih čimbenika povezanih s odlukom o migraciji ili ostanku, (2) fokus na ulogu države u oblikovanju migracijskih tokova i životnih šansi migranata i (3) proširivanje raspona slučajeva koje treba uzeti u obzir pri analizi drugih problema u sociologiji međunarodnih migracija, kao što su integracija, transnacionalizam i državljanstvo.

FitzGerald i Arar također analiziraju koji se teorijski pristupi sociologije migracija mogu primijeniti na izbjegličke migracije. Iz ekonomske perspektive, u prvoj fazi izbjeglice bježe pred nasiljem na najlakše dostupan siguran prostor, često unutar zemlje sukoba, a sekundarno u susjednu zemlju. Daljnje (tercijarne) migracije nalikuju na radne migracije ili spajanje obitelji jer izbjeglice mogu razmotriti dugoročna rješenja i mogućnosti (FitzGerald i Arar 2018; usp. npr. Collyer, Düvell i de Haas 2012; Davenport, Moore i Poe 2003). Nadalje, FitzGerald i Arar razmatraju teoriju segmentiranog tržišta rada koja može pomoći u objašnjenju nekih tercijarnih tokova izbjeglica u bogate zemlje. Iako nisu svi programi preseljenja izbjeglica motivirani politikama rada, bogate zemlje ponekad prihvaćaju izbjeglice jer im nedostaje radne snage (FitzGerald i Cook-Martín 2014; Gibney 2004, prema FitzGerald i Arar 2018). Ističe se i važnost socijalnih mreža u usmjeravanju migranata na određene rute i u smanjenju troškova putovanja i integracije (Massey i dr. 1998). Izbjeglice često putuju na odredišta koja su prije bila privlačna radnim migrantima (Gatrell 2013; Silva i Massey 2015).

Osim ekonomskih i društvenih aspekata, u okviru sociologije prisilnih migracija društveno uključivanje (integracija) izbjeglica može se graditi na teorijskom pristupu asimilacije u američkom kontekstu, tj. integracije u europskom kontekstu (Schneider i Crul 2012; Penninx i Garcés-Mascareñas 2016), što podrazumijeva višestrani (najčešće dvostrani)¹, višegeneracijski proces u zemljama masovnog smještaja, azila, tranzita, preseljenja i repatrijacije. Valja imati na umu i složene procese društvenih promjena i u području porijekla i u zemlji odredišta prisilnih migranata (Castels 2003).

Naposljetku, povezanost sociologije međunarodnih migracija i studija o izbjeglicama upućuje na osvježene debata o transnacionalizmu i dijaspori (Wahlbeck 2002).

¹ Integracija se najčešće definira kao dvosmjerni proces prilagodbe između imigranta i društva primitka, a najnoviji pristupi predlažu da se u proces uključi i zemlju porijekla migranta, pa integracija postaje trosmjerni proces (Institut za migracije i narodnosti, 2016) što u kontekstu prisilnih migracija često može biti ograničeno. Kad osoba napušta zemlju porijekla zbog utemeljenog straha za svoj život, iako država u tom trenu ne može osigurati adekvatnu zaštitu onima koji bježe, određeni kontakti izbjeglica i tražitelja azila sa zemljom porijekla nisu u potpunosti prekinuti. Oni u određenoj mjeri ostvaruju kontakte s članovima obitelji koji su ostali, a koji se povezuju s drugim transnacionalnim aktivnostima poput slanja individualnih (članovima obitelji i prijateljima) i kolektivnih financijskih i nefinancijskih doznaka, razmjene vještina i znanja te raznim drugim kulturnim, političkim i društvenim aktivnostima (više u: Kuti 2014).

Ponekad izbjeglice održavaju čvrste veze sa zemljom porijekla čak i bez repatrijacije. Izbjeglice često održavaju veze s domovinom dok sukobi bjesne, uključujući i slanje novca, na načine koji isključuju potpunu odvojenost (Zetter 2007).

Definicija izbjeglica

Raseljavanje (engl. *displacement*) može imati mnogo oblika, osim lokalnih specifičnosti svakog slučaja, postoje i posebne pravne kategorije koje obuhvaćaju različitu dinamiku (Sasse 2020). Upravo su te „uredne“ pravne kategorije izazov jer migranti i tražitelji azila imaju višestruke razloge za mobilnost i nemoguće je u potpunosti razdvojiti ekonomsku motivaciju i motivaciju za zaštitom ljudskih prava (Castels 2003).

Sociolozi rijetko definiraju tko je migrant (FitzGerald 2014), ali žustre rasprave o tome tko je izbjeglica vode se otkako u restriktivnim migracijskim zakonima postoje iznimke za izbjeglice (FitzGerald i Arar 2018). Pritom izbjeglica zbunjujuće spaja značenje u svakodnevnoj upotrebi, u pravu i u društvenim znanostima (Hamlin 2017). Definicija je posljedična, potencijalno pitanje života i smrti kada vlade odlučuju hoće li prihvatiti određene pojedince ili skupine.

Definicija pojma izbjeglica u Konvenciji UN-a o statusu izbjeglica (1951) prilično je uska: izbjeglica je osoba koja je prisiljena napustiti svoju zemlju zbog individualnog progona na određenim osnovama. UNHCR inzistira na tome da „izbjeglice nisu migranti“ (Feller 2005: 27), s ciljem zaštite izbjeglica od restriktivnih (migracijskih) politika (Betts i Collier 2017). S druge strane pojedini mediji i politički poduzetnici „prave izbjeglice“, s legitimnim zahtjevima da uđu u zemlju i budu zaštićeni, nazivaju „migrantima“ (Crawley i Skleparis 2018), što se moglo vidjeti tijekom europske migrantske/izbjegličke krize 2015. i 2016.

Zolberg, Suhrke i Aguayo (1989: 269) identificiraju tri „sociološka tipa“ izbjeglica kojima je zajednički nazivnik nasilje koje je potaknula država ili nasilje koje je izvan njezine kontrole:

1. aktivisti koji se ne slažu s režimom i pobunjenici prisiljeni bježati od režima kojem se suprotstavljaju
2. osobe prema kojima se nasilno postupa zbog pripadnosti određenoj skupini
3. žrtve koje su slučajno uhvaćene u nasilnoj situaciji.

U nastavku analizirani primjer izbjeglica iz Ukrajine najbolje se može uklopiti u treću kategoriju žrtava uhvaćenih u nasilnoj situaciji koja je potaknuta agresijom druge države – Ruske Federacije.

PRISILNE MIGRACIJE, PRIMJER RATA U UKRAJINI

Statistike i mehanizmi upravljanja ukrajinskom izbjegličkom krizom u Europskoj uniji i Hrvatskoj

Ruska invazija na Ukrajinu započela je u veljači 2022., no ove dvije države imaju dugu povijest sukoba (usp. Lovrić 2021), a posebice nakon raspada SSSR-a što je rezultiralo zaoštavanjem odnosa u ožujku 2014. kada je Rusija pružila vojnu potporu lokalnim separatistima, proruskim pobunjenicima u Doneckoj i Luhanskoj oblasti nakon Euromajdana (oporbenih, proeuropskih prosvjeda protiv prorúske politike ukrajinskog predsjednika) i anektirala Krim (usp. Roman, Young i Perkins 2020).

Unatoč tome što su 2014. i 2015. u Minsku Ukrajina i Rusija, uz posredovanje Njemačke i Francuske, sklopile dva sporazuma o primirju, a čiji je cilj bio okončanje rata, trajni prekid vatre nije uspostavljen. Do kolovoza 2019. u sukobima je poginulo više od 13 000 osoba, uključujući više od 3000 civila (Sasse 2020; Roman, Young i Perkins 2020). Prema podacima UNHCR-a (2016), 2015. Ukrajina je bila među deset zemalja s najvećom populacijom interno raseljenih osoba (engl. *internally displaced persons* – IDP)², a do siječnja 2020. ukrajinsko Ministarstvo socijalne politike zabilježilo je više od 1,4 milijuna interno raseljenih osoba iz Donbasa i Krima (Sasse 2020). U razdoblju prije ruske invazije, više od 427 200 Ukrajinaca zatražilo je azil u Rusiji, 13 262 u Izraelu, 11 230 u Italiji, 10 495 u Njemačkoj i 8380 u Španjolskoj (UNHCR 2018).

Nekoliko mjeseci nakon što je Rusija pokrenula invaziju na Ukrajinu, UNHCR je sredinom 2022. uključio Ukrajinu među zemlje iz kojih dolazi najviše izbjeglica (uz Siriju, Venezuelu, Afganistan i Južni Sudan).³ Godinu dana nakon početka invazije broj izbjeglica iz Ukrajine premašuje 8 milijuna, a oko 5 milijuna osoba raseljeno je u Ukrajini što ukazuje na sve veću stopu napuštanja zemlje.⁴

Nakon početka ruske invazije najviše izbjeglica primile su susjedne zemlje, Poljska, Rumunjska, Moldavija, Slovačka, Rusija, Bjelorusija, pa i Mađarska, u kojima je zabi-

² UN definira interno raseljene osobe kao „pojedince ili skupine koje su bile prisiljene ili dužne pobjeći ili napustiti svoje domove ili mjesta uobičajenog boravka kao rezultat ili kako bi se izbjegli učinci oružanog sukoba, situacija općeg nasilja, kršenja ljudskih prava ili prirodnih katastrofa ili katastrofa izazvanih ljudskim djelovanjem, i koji nisu prešli međunarodno priznatu granicu” (Guiding Principles on Internal Displacement (E/CN.4/1998/53/Add.2)). Drugim riječima, da bi se osobu moglo smatrati „izbjeglicom” mora prijeći međunarodnu granicu. Prema OHCHR-u, osobe prisilno raseljene iz svojih domova koje ne mogu ili odlučne ne prijeći granicu nisu izbjeglice čak i ako dijele mnoge okolnosti i izazove kao i one koje to čine. Za razliku od izbjeglica, interno raseljene osobe nemaju poseban status u međunarodnom pravu s pravima specifičnim za njihovu situaciju. Izraz „interno raseljena osoba” je samo deskriptivan (About internally displaced persons, UN, <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-internally-displaced-persons/about-internally-displaced-persons>).

³ Više na: Refugee Data Finder, UNHCR, <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>.

⁴ Prema podacima UNHCR-a iz travnja 2022. oko 5 milijuna osoba je napustilo Ukrajinu, a više od 7 milijuna bilo je interno raseljeno.

lježeno najviše prelazaka granice. S vremenom, ali i nakon aktiviranja Direktive Vijeća 2001/55/EZ od 20. srpnja 2001. o minimalnim standardima za dodjelu privremene zaštite u slučaju masovnog priljeva raseljenih osoba, struktura zemalja s najvećim prihvatom izbjeglica iz Ukrajine postupno se mijenja. Osim susjedne Poljske, koja je zbrinula više od milijun i pol izbjeglica iz Ukrajine, i Češke koja je zbrinula gotovo pola milijuna izbjeglica, i druge europske zemlje bilježe značajan broj izbjeglica (tablica 2), ponajprije Njemačka koja je zabilježila više od milijun ukrajinskih izbjeglica.

Prema podacima iz listopada 2022., koje je UNHCR (2023) prikupio istraživanjem Protection Profiling and Monitoring u sklopu kojeg su intervjuirani izbjeglice iz Ukrajine u susjednim zemljama (Poljskoj, Moldaviji, Slovačkoj, Rumunjskoj i Mađarskoj)⁵ u svrhu praćenja i poboljšanja sustava zaštite utemeljenog u trenutačnim rizicima i potrebama izbjeglica iz Ukrajine, među izbjeglicama je bilo 86 % žena. Prosječna dob ispitanika je 46 godina.

U Hrvatsku je od početka invazije do 31. prosinca 2022. ušlo 22 407 raseljenih osoba iz Ukrajine (žena 11 162 (49,8 %), muškaraca 3802 (16,9 %) i djece 7443 (33,3 %)).⁶ U pojedinačnom smještaju registrirano je 20 855 osoba, u kolektivnom smještaju 1552 osoba, a prihvatnom smještaju nije zabilježena nijedna osoba raseljena iz Ukrajine.

Rat u Ukrajini rezultirao je svojevrsnim presedanom u upravljanju prisilnim migracijama na razini EU-a: aktiviran je mehanizam privremene zaštite, tj. posebni oblik zaštite koji je usvojen na razini EU-a 2001. godine,⁷ a koji je usmjeren na prihvati i zbrinjavanje raseljenih osoba u slučaju masovnog priljeva. Direktivom o privremenoj zaštiti normirane su različite (minimalne) obveze država članica EU-a u slučaju aktiviranja privremene zaštite: izdati boravišne dozvole i pripadajuće iskaznice te olabaviti vizni režim, osigurati pristup smještaju ili sredstva za osiguranje smještaja, osigurati pristup sustavu socijalne skrbi, sredstva za život, zdravstvenu zaštitu (barem hitnu pomoć i osnovno liječenje), osigurati neophodnu zdravstvenu zaštitu ili drugu podršku ranjivim skupinama osoba i žrtvama nasilja, osigurati pristup obrazovnom sustavu, omogućiti spajanje obitelji i odgovarajuću skrb djeci bez pratnje (Koren i Lalić Novak 2022: 35). Privremena zaštita ograničena je na tri godine.

⁵ Istraživanje je provedeno na uzorku od 22 468 ispitanika koji su predstavljali 58 040 članova kućanstava. Najviše ispitanika (14 677) locirano je u Poljskoj (UNHCR 2023).

⁶ Hrvatska za Ukrajinu, MUP RH, <https://hrvatskazaukrajinu.gov.hr/>.

⁷ Direktiva Vijeća 2001/55/EC od 20. lipnja 2001. o minimalnim standardima za dodjelu privremene zaštite u slučaju masovnog priljeva raseljenih osoba te o mjerama za promicanje uravnoteženih napora država članica pri prijehu i snošenju posljedica prijeha tih osoba.

Tablica 2. Broj ukrajinskih izbjeglica u odabranim europskim zemljama (stanje u razdoblju između siječnja i ožujka 2023.)

	Broj izbjeglica iz Ukrajine pod privremenom zaštitom ili sličnim nacionalnim programom zaštite	Broj izbjeglica iz Ukrajine zabilježen u zemlji	
Zemlje uključene u plan reagiranja na izbjegličku krizu (<i>Refugee Response Plan</i>)	Bugarska	154 590	49 610
	Češka	495 569	497 217
	Estonija	43 485	67 601
	Mađarska	34 248	34 248
	Latvija	46 048	35 243
	Litva	75 197	75 197
	Poljska	1 564 711	1 564 711
	Moldavija	n.a.	107 277
	Rumunjska	120 787	110 106
Druge susjedne zemlje	Slovačka	111 548	111 756
	Bjelorusija	n.a.	19 583
Druge europske zemlje (sa zabilježenim brojem izbjeglica iz Ukrajine većim od 50 000)	Ruska Federacija*	n.a.	2 852 395
	Njemačka	881 399	1 055 323
	Italija	171 739	171 739
	Španjolska	170 345	170 345
	UK	165 700	165 700
	Francuska**	118 994	118 994
	Austrija	94 551	94 551
	Nizozemska	89 730	89 730
	Švicarska	82 628	82 628
	Irska	77 300	77 721
	Belgija	68 129	68 869
Portugal	58 242	58 242	
Švedska	52 325	52 325	

* Podaci za Rusku Federaciju prikupljeni do 10. ožujka 2022.

** Podaci za Francusku prikupljeni do 31. listopada 2022.

Napomena: Broj izbjeglica iz Ukrajine pod privremenom zaštitom ili sličnim nacionalnim programom zaštite može uključivati višestruke registracije iste osobe u dvije ili više zemalja EU+, registracije koje su nepotpune i registraciju izbjeglica koji su krenuli u druge zemlje, uključujući i zemlje izvan Europe. Ukupan broj izbjeglica iz Ukrajine zabilježen u zemlji odražava procijenjeni broj osoba koje su napustile Ukrajinu od 24. veljače i trenutno se nalaze u europskim zemljama. Kada službena procjena nije dostupna, broj odgovara zbroju registracija za privremenu zaštitu ili sličan nacionalni program zaštite i broju zahtjeva za azilom koje su podnijeli izbjeglice iz Ukrajine.

Izvor: UNHCR, Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation (<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>).

Hrvatska je regulirala privremenu zaštitu Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (NN 70/2015, 127/2017, 33/2023). Vlada je donijela je Odluku o uvođenju privremene zaštite u Republici Hrvatskoj za raseljene osobe iz Ukrajine sukladno Provedbenoj odluci Vijeća (EU) o utvrđivanju postojanja masovnog priljeva raseljenih osoba iz Ukrajine.⁸ Zakon definira privremenu zaštitu kao zaštitu odobrenu „u izvanrednom postupku, u slučajevima masovnog priljeva ili predstojećeg masovnog priljeva raseljenih osoba iz trećih zemalja koje se ne mogu vratiti u zemlju svog podrijetla, osobito ako postoji rizik da zbog tog masovnog priljeva nije moguće učinkovito provesti postupak odobrenja međunarodne zaštite, radi zaštite interesa raseljenih osoba i drugih osoba koje traže zaštitu“ (čl. 78.). Stranac pod privremenom zaštitom ima pravo na: boravak za vrijeme trajanja privremene zaštite (i iskaznicu kao dokaz dozvole boravka u RH); osnovna sredstva za život i smještaj; zdravstvenu zaštitu (hitnu medicinsku pomoć i odgovarajuću medicinsku pomoć za ranjive skupine); osnovno i srednje obrazovanje te prekvalifikaciju/dokvalifikaciju pod istim uvjetima kao hrvatski državljani; informacije o pravima i obvezama; rad bez dozvole za boravak ili potvrde o prijavi rada (uključuje i pravo na obrazovanje odraslih vezano uz zaposlenje, stručno usavršavanje i stjecanje praktičnog radnog iskustva); spajanje obitelji; slobodu vjeroispovijesti; te socijalna prava i pomoć (čl. 83.). Stranac pod privremenom zaštitom ima obvezu poštivati Ustav, zakone i druge propise Republike Hrvatske, surađivati s državnim tijelima i centrima za smještaj te postupati po njihovim pravilima, mjerama i uputama, podvrgnuti se provjeri i utvrđivanju identiteta, po potrebi podvrgnuti se zdravstvenom pregledu i javiti promjenu boravišta Ministarstvu unutarnjih poslova u roku od dva dana od dana promjene. Može podnijeti zahtjev za međunarodnu zaštitu, ali ne može koristiti prava tražitelja azila dok traje privremena zaštita.

Analiza ukrajinske izbjegličke krize prema elementima socioloških teorija prisilnih migracija

U skladu s prethodno izloženim teorijskim pristupima prisilnim migracijama, osobe raseljene iz Ukrajine mogu biti opisane kao izbjeglice, odnosno kao reaktivni migranti čija je ontološka sigurnost ugrožena (Richmond 1993). Budući da su napustili zemlju porijekla zbog invazije ruskih oružanih snaga, sukladno Richmondovoj teoriji oni se definiraju u okviru političke dimenzije za što autor ističe da se najučestalije povezuje s pojmom izbjeglica.

Rusko-ukrajinski sukob je i prije početka invazije 2022. protumačen kao najveća sigurnosna kriza u Europi od hladnog rata (Masters 2020, prema Roman, Young i Perkins 2020), što podupire Castelsovu tezu da prisilne migracije, koje su jedna od posljedica ove krize, uzrokuju društvenu transformaciju. Kada se izbjeglički tokovi iz Ukrajine razmotre kroz neke od istraživačkih tema koje Castels okvirno definira, može se zaključiti da je taj rat povezan sa širim geopolitičkim i ekonomskim

⁸ Provedbena odluka Vijeća (EU) 2022/382 od 4. ožujka 2022. o utvrđivanju postojanja masovnog priljeva raseljenih osoba iz Ukrajine u smislu članka 5. Direktive 2001/55/EZ koja ima učinak uvođenja privremene zaštite (SL L 71, 4. 3. 2022.).

pitanjima ne samo na europskoj, već i na globalnoj razini (Ratten 2023). Pritom valja razmatrati učinke međunarodnih individualnih i ekonomskih sankcija koje su osmišljene kako bi oslabile rusku ekonomiju s ciljem uskrate ključnih tehnologija i tržišta te značajno ograničile sposobnost ratovanja.⁹ Sankcije, posebice embargo na izvoz nafte i plina iz Rusije, 2022. izazvale su velik potres na europskom tržištu, ali i globalno, te su promijenile zastupljenost i pojačale izvoz kod već postojećih dobavljača ovih energenata u europskim zemljama. Osobito je značajan pritom uvoz tekućeg prirodnog plina iz SAD-a i Katar, koji je u velikoj mjeri zamijenio zalihe iz Rusije u Europi (Horton i Palumbo 2023).

Nadalje, iz rodne perspektive, podaci općenito,¹⁰ kao i za Hrvatsku,¹¹ pokazuju da su privremenu zaštitu ostvarili uglavnom žene i djeca. Gururaja (2020) upozorava da raseljavanje ima drukčije posljedice za žene i djevojčice nego za muškarce i dječake: često se izrazito povećava broj kućanstava koje vode žene, u većoj mjeri brinu se o djeci i starijima jer su muški članovi obitelji mobilizirani ili zarobljeni, te se suočavaju s povećanim radnim opterećenjem i ograničenim pristupom uslugama i drugim dobrima. Usto su, u ratnim okolnostima, žene i djevojčice često žrtve seksualnog nasilja i u nekim situacijama postaju cilj napada neprijatelja radi osvete, te su u većem riziku da postanu žrtve trgovanja ljudima. U svibnju 2022. Europski parlament donio je rezoluciju u kojoj je oštro osudio upotrebu seksualnog i rodno uvjetovanog nasilja kao ratnog oružja¹², također je izrazio zabrinutost zbog sve većeg broja prijavi trgovine ljudima, seksualnog nasilja, izrabljivanja i silovanja s kojima se suočavaju žene i djeca koji bježe iz Ukrajine¹³, te je pozvao zemlje EU-a da vode računa o specifičnim potrebama žena i djevojčica u prihvatnim centrima i da zajamče da su službe za rodno uvjetovano nasilje i mehanizmi za prijavu odmah dostupni na jeziku i u obliku razumljivom svima, a kako bi se omogućilo brzo identifikiranje, reagiranje i procesuiranje osoba uključenih u trgovanje ljudima i seksualnu eksploataciju žena izbjeglica u svim članicama EU-a.

Odabir zemalja u koje bježe izbjeglice također je tema kojom se bave sociolozi prisilnih migracija (Castels 2003; FitzGerald i Arar 2018). Neformalna gospodarstva na Sjeveru privlačan su čimbenik (Castels 2003: 28) i izbjeglicama iz Ukrajine čiji obrasci iseljavanja prate i shemu koju su razložili FitzGerald i Arar (2018). Odmah nakon početka sukoba raseljavanje je u većoj mjeri bilo na teritoriju Ukrajine i u susjednim zemljama, s idejom brzog povratka. S vremenom izbjeglički tokovi preu-

⁹ EU response to Russia's invasion of Ukraine, European Council, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/#sanctions>.

¹⁰ UNHCR, Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

¹¹ Hrvatska za Ukrajinu, MUP RH, <https://hrvatskazaukrajinu.gov.hr/>.

¹² European Parliament resolution of 5 May 2022 on the impact of the war against Ukraine on women (2022/2633(RSP)).

¹³ War in Ukraine, European Parliament, 5. svibnja 2022., <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220429IPR28229/war-in-ukraine-protecting-women-refugees-from-violence-and-sexual-exploitation>.

smjeravaju se u druge zemlje, često odabrane po principu „klasičnih“ ekonomskih migracija (FitzGerald i Arar 2018). U slučaju Ukrajinaca to se očituje u povećanom broju izbjeglica u Njemačkoj, koja je, godinu dana nakon početka invazije, druga europska država s najvećim brojem izbjeglica iz Ukrajine. Broj izbjeglica iz Ukrajine povećava se i u Italiji, Španjolskoj i Ujedinjenoj Kraljevini, odnosno u zemljama koje mogu ponuditi bolje životne uvjete. No ne smije se zanemariti ni zahtjev pojedinih zemalja, primjerice Njemačke, koja je pozvala zemlje članice da poštuju europski sporazum o prijemu izbjeglica iz 2015.¹⁴ Međutim, to je bilo prije nego što je donesena Direktiva o privremenoj zaštiti koja se temelji na principu solidarnosti, a polazište joj je harmonizacija standarda diljem EU-a što će biti od koristi članicama koje se suočavaju s masovnim dolaskom izbjeglica zbog pojednostavljenih procedura i rasterećenja azilnih i prihvatnih sustava, uz korist samoj EU kroz ravnopravniju distribuciju odgovornosti u prijehu. Očekuje se da će se izbjegli Ukrajinci razmjestiti u razne zemlje EU-a spajanjem s obitelji i prijateljima, a pritom se očekuje i solidarnost članica koja se potiče i financijskim sredstvima (Karageorgiou i Noll 2022).

Teme koje Castels (2003) povezuje s dinamikom mobilnosti, a na koje se detaljnije usmjerava u ovoj analizi, odnose se na migrantske mreže i institucije kontrole migracija.¹⁵ Migrantske mreže važne su u usmjeravanju migranata na određene rute i u smanjenju troškova putovanja i integracije (FitzGerald i Arar 2018; Massey i dr. 1998). Migrantske mreže definiraju se kao skupovi veza između migranata, bivših migranata i nemigranata u zemljama porijekla i odredišta, to su rodbinske i prijateljske veze kao i veze utemeljene na zajedničkom porijeklu (Massey i dr. 1998), pa nije neuobičajeno da izbjeglice putuju na odredišta prijašnjih radnih migracija (Silva i Massey 2015). Ove mreže pomažu novim migrantima (u ovom slučaju izbjeglicama) da se integriraju u novu sredinu i pružaju im korisne informacije o zemlji odredišta. Također, migrantske mreže mogu prevagnuti u odluci o odabiru zemlje odredišta (u usporedbi s, npr., ekonomskim aspektima, usp. Czaika, Bohnet i Soto-Nishimura 2021). U Hrvatskoj se to može povezati s pripadnicima tradicionalne ukrajinske nacionalne manjine i s migrantima koji posjeduju dozvole za boravište i rad. Prema popisu stanovništva 2011. i 2021., u Hrvatskoj je relativno stabilan broj Ukrajinaca (1878 2011. i 1905 2021. godine). Tradicionalno, najviše Ukrajinaca živi u Vukovarsko-srijemskoj županiji, Gradu Zagrebu, Sisačko-moslavačkoj, Brodsko-posavskoj, Primorsko-goranskoj, Istarskoj, Zagrebačkoj i Splitsko-dalmatinskoj županiji, a zastupljenije su osobe u dobi od 40 do 80 godina. Kao autohtona nacionalna manjina Ukrajinci imaju pravo da ih u Hrvatskom saboru zastupa zastupnik kojeg zajednički bira 11 nacionalnih manjina i imaju jednog predstavnika u Savjetu za nacionalne manjine. Predstavnici ukrajinske nacionalne manjine imenovani su u Međuresornu

¹⁴ Odluka Vijeća (EU) 2015/1601 od 22. rujna 2015. o uvođenju privremenih mjera u području međunarodne zaštite u korist Italije i Grčke.

¹⁵ Ostale teme koje se spominju vezano za dinamiku mobilnosti su industrija migracija, veza između migracija i azila te institucionalno ustrojstvo izbjegličkih kampova i prihvatnih centara.

radnu skupinu za provedbu aktivnosti prihvata i zbrinjavanja izbjeglog stanovništva iz Ukrajine.¹⁶

Ukrajina je i zemlja porijekla stranih radnika u Hrvatskoj. Od ulaska u Europsku uniju Hrvatska bilježi porast imigranata rođenih u Ukrajini, posebno 2019. (1038) i 2020. (929) (Eurostat 2022). Na slično upućuju i podaci Ministarstva unutarnjih poslova RH prema kojima je broj izdanih dozvola za boravak i rad državljanima Ukrajine među deset najzastupljenijih u razdoblju od 2019. do 2021. (2019. izdane su 3023 dozvole za boravak i rad, 2020. 2781 i 2021. 2992 dozvole). Kao što je već spomenuto, postojeće mreže koje su uspostavili strani radnici (posebice oni s dozvolom za stalni boravak) olakšavaju spajanje obitelji i dolazak novih migranata kako u mirnim razdobljima, tako i u ratnim okolnostima.

Kada je riječ o institucijama kontrole migracija, osim vlastitih zakona, Hrvatska se pridržava kao članica EU-a njegovih uredbi i direktiva, pa tako i direktive vezane za rat u Ukrajini. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti usklađen je s direktivom EU-a o privremenoj zaštiti iz 2001. Hrvatski sabor je 25. veljače 2022. usvojio Deklaraciju o Ukrajini u kojoj je osudio agresiju na Ukrajinu, dao joj potporu i izrazio solidarnost, te je naglasio da „održavanje dijaloga između svih međunarodnih relevantnih aktera te smirivanje napetosti i agresivne retorike, uz poštivanje međunarodnog pravnog poretka i nepovredivosti međunarodnih granica predstavlja ključ za očuvanje mira i stabilnosti u regiji”.¹⁷ Vlada iskazuje spremnost da humanitarno i tehnički pomogne Ukrajini, a radi koordinacije svih aktivnosti prihvata i zbrinjavanja raseljenog stanovništva iz Ukrajine, osnovana je već spomenuta Međuresorna radna skupina za provedbu aktivnosti prihvata i zbrinjavanja izbjeglog stanovništva iz Ukrajine.¹⁸ U situaciji masovnog priljeva izbjeglica (kao što je to bio slučaj 2015. i 2016.) vlasti se nerijetko oslanjaju i na humanitarne i druge organizacije civilnog sektora (Koren i Lalić Novak 2022; Ajduković i dr. 2019).

S institucionalnom kontrolom (prisilnih) migracija mogu se povezati i socijalne politike za prisilne migrante, koje Castels ubraja među teme dinamike naseljavanja. Aktiviranje mehanizma privremene zaštite rezultiralo je ubrzanim rješavanjem znatnog broja zahtjeva što je omogućilo brzo uključivanje raseljenih osoba u društvo na svima razinama, od stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite do uključivanja u tržište rada i obrazovni sustav. Nerijetko se u medijima dolazak ukrajinskih izbjeglica povezivao s demografskom revitalizacijom i upravljanjem manjkom radne snage u Uniji i Hrvatskoj¹⁹, a programi preseljenja izbjeglica ponekad se prihvaćaju kako bi

¹⁶ Odluka o osnivanju Međuresorne radne skupine za provedbu aktivnosti prihvata i zbrinjavanja izbjeglog stanovništva iz Ukrajine, 28. veljače 2022. (https://hrvatskazaukrajinu.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/HR/odluke/022-03-22-04-64_2-28-02.pdf).

¹⁷ Deklaracija o Ukrajini, NN 25/2022 (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_03_25_311.html).

¹⁸ O pristupu Hrvatske prema agresiji na Ukrajinu na temelju analize glavnih dokumenata ključnih grana vlasti više u: Koren i Lalić Novak (2022).

¹⁹ Vidi npr.: Nenad Kreizer, Ukrajinske izbjeglice konkurencija useljenicima s Balkana? DW, 27. ožujka 2022., <https://www.dw.com/hr/ukrajinske-izbjeglice-kao-konkurencija-useljenicima-sa-zapadnog-balkana/a-61036335>.

se i na taj način osigurala radna snaga (FitzGerald i Arar 2018). Tako se i u Hrvatskoj izbjeglice iz Ukrajine planiralo zaposliti na sezonskim poslovima u turizmu.²⁰

Izazovi koje donosi integracija brojni su i mogu se povezati s lokalnom, regionalnom i nacionalnom razinom upravljanja migracijama te s različitim dionicima uključenima u proces integracije (javna uprava, stručnjaci, organizacije civilnog društva i izbjeglice) (usp. Ajduković i dr. 2019). Zasad nisu dostupni podaci o broju izbjeglica iz Ukrajine koji su produžili status privremene zaštite, a 2022. tek dva Ukrajinca zatražila su međunarodnu zaštitu u Hrvatskoj.²¹ Uz integracijske izazove ostaje za ispitati i stavove javnosti o prisilnim migracijama i naseljavanju kao i medijske diskurse o ovim temama te istražiti teme vezane za zajednicu i identitet, u okviru kojih bi se pažnja trebala usmjeriti na formiranje identiteta u progonstvu, transnacionalne zajednice i odnose među skupinama, ponajprije lokalnog stanovništva prema izbjeglicama, ali i odnose među i prema različitim skupinama izbjeglica (tj. onima s privremenom i onima s međunarodnom i supsidijarnom zaštitom) jer se pitanja vezana uz rasijalizaciju prisilnih migracija posljednjih godina sve češće ističu (Korac 2020; Freedman, Sahraoui i Tyszler 2022).

UMJESTO ZAKLJUČKA

Rodna i rasna određenja prisilnih migracija, etničkih i kulturnih karakteristika (specifičnosti i razlika), otvaraju pitanja dvostrukih standarda u upravljanju migracijama (Korac 2020; Freedman, Sahraoui i Tyszler 2022; Dahinden 2022). Tome pridonosi i pravna kategorizacija izbjeglica (Sasse 2020) kao tražitelja/korisnika međunarodne ili supsidijarne zaštite, korisnika privremene zaštite ili kao neregularnih (ilegalnih) migranata.²² Svaka od tih kategorija ima različito definirana prava. Neregularnim migrantima, kako Međunarodna organizacija za migracije (IOM) navodi, iako koriste neregularne migracijske rute, države su u nekim okolnostima obvezne pružiti neki oblik zaštite prema međunarodnom pravu, uključujući pristup međunarodnoj zaštiti za tražitelje azila koji bježe od progona, sukoba ili općeg nasilja ili zaštite od kažnjavanja za neovlašteni ulazak ili boravak ako su putovali iz mjesta gdje su bili u opasnosti (sukladno Konvenciji UN-a o izbjeglicama, čl. 31.). Na prvi se pogled ne uočava mnogo razlika između prava koja hrvatski Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti jamči osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita u odnosu

²⁰ Vidi npr.: Igor Korokus, Vlada poslodavcima: Zaposlite ukrajinske izbjeglice, evo zašto je to win-win situacija, Klikni.news, 12. travnja 2022., <https://klikni.news/aktualno-news/2022/04/12/vlada-poslodavcima-zaposlite-ukrajinske-izbjeglice-evo-za-sto-je-to-win-win-situacija/>.

²¹ Podaci dostupni na stranicama MUP-a: <https://mup.gov.hr/UserDocImages/OTVORENI%20PODACI/Tra%C5%BEitelji%20me%C4%91unarodne%20za%C5%A1tite/web%20statistike%202022%20Q4%20TMZ.pdf>.

²² Prema definiciji Međunarodne organizacije za migracije ilegalni/neregularni migranti su osobe čije se kretanje odvija izvan zakona, propisa ili međunarodnih sporazuma koji reguliraju ulazak ili izlazak iz zemlje podrijetla, tranzita ili odredišta (Key migration terms, IOM, <https://www.iom.int/key-migration-terms>).

na osobe kojima je odobrena privremena zaštita. Obje skupine imaju pravo na boravak, smještaj, obrazovanje, rad, zdravstvenu zaštitu, spajanje obitelji, slobodu vjeroispovijesti, informacije o pravima i obvezama / besplatnu pravnu pomoć (usp. čl. 64. i čl. 83.). Korisnicima međunarodne zaštite dodatno je zajamčena pomoć pri integraciji u društvo, vlasništvo nekretnine sukladno Konvenciji iz 1951. i stjecanje hrvatskog državljanstva sukladno propisima. Postoje razlike i u postupku odobrenja zaštite: u slučaju međunarodne zaštite postupak je individualan i može trajati do dvije godine, a kod privremene zaštite radi se o masovnom dolasku izbjeglica pa je postupak mnogo kraći kako bi se što prije procesuirao velik broj dolazaka.

Pitanje koje se nameće je zašto je nakon ruske invazije na Ukrajinu aktiviran mehanizam privremene zaštite, a u sličnim okolnostima tijekom izbjegličke krize 2015. i 2016., potaknute ratnim uvjetima nastalim stvaranjem Islamske države, to nije bio slučaj. Statistike UNHCR-a pokazuju da je sredinom 2022. bilo milijun i pol više osoba izbjeglih iz Sirije (6,8 milijuna) nego iz Ukrajine (5,4 milijuna; do kraja ožujka 2023. taj se broj povećao na 8 milijuna)²³. Freedman, Sahraoui i Tyszler (2022) smatraju da se ne radi samo o primjeni „dvostrukih standarda“ ovisno o rasi i zemlji porijekla izbjeglica, nego se u trenutačnoj situaciji odražavaju kolonijalni temelji (u njihovom slučaju) francuskog sustava azila, a koji bi se mogao primijeniti i na cijeli sustav regulacije azila u Europskoj uniji. Donedavno su se i migranti iz istočne Europe također smatrali „drugima i drukčijima“ prema načelu „rasnog kapitalizma“ da se podređena periferija, koja osigurava jeftinu radnu snagu i nova tržišta, postavlja iza zamišljene rasne barijere i ne zahtijeva potpunu zaštitu liberalne države (Kalmar 2023). Sada, u okolnostima ratnih sukoba u vlastitom dvorištu, izbjeglice iz Ukrajine nailaze na „politiku otvorenih vrata“ (usp. Karageorgiou i Noll 2022) zbog „blizine“, a što u nekim europskim zemljama, npr. u Francuskoj, utječe na odbacivanje i marginalizaciju „drugih“ koji također traže zaštitu.²⁴ Janine Dahinden (2022: 1) u apelu protiv dvostrukih standarda ističe da je solidarnost s Ukrajincima povezana i s tim što su oni predstavljeni kao Europljani, bijeli, kršćani, civilizirani, „slični nama“, za razliku od Sirijaca. Ističe i rodnu perspektivu, koja je naglašavana i u drugim diskursima, ponajprije u medijima, s naglaskom na tome da su izbjeglice s Bliskog istoka većinom

²³ Mid-Year Trends 2022, UNHCR, <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/635a578f4/mid-year-trends-2022>.

²⁴ Čak ako se razmatra samo ukrajinska izbjeglička kriza, uočava se drukčiji odnos EU-a prema različitim kategorijama osoba raseljenih iz Ukrajine, a pritom je nejasan status državljana trećih zemalja. Prvi nacrt odluke kojom se provodi Direktiva o privremenoj zaštiti uključivao je mjeru pružanja zaštite u trajanju od najmanje godinu dana uz klauzulu da svi stranci koji borave u Ukrajini na dugoročnoj osnovi, bez obzira na zemlju podrijetla, imaju ista prava kao Ukrajinci. Međutim ta je klauzula izostavljena u finalnoj verziji što je izravno utjecalo na gotovo pola milijuna državljana trećih zemalja koji su do rata živjeli u Ukrajini (Jullien i dr. 2022). Drugim riječima, mehanizam privremene zaštite nije bio jednako primjenjiv na azijske i afričke studente i radnike koji su napuštali Ukrajinu. Rasnu diskriminaciju i segregaciju doživjeli su već na odlasku iz Ukrajine (Busari i Pricewill 2023), a nisu mogli ući ni u Europsku uniju bez vize za europske zemlje (Langfitt i Beardsley 2022). Nekima od njih vremenski je ograničen ostanak u zemlji primitka, dok je drugima odbijena bilo kakva zaštita te su kategorizirani kao neregularni (engl. *undocumented*) (Jullien i dr. 2022).

bili mladi muškarci (usp. Popović, Kadrov i Župarić-Iljić 2022), a u slučaju Ukrajine većinom se radi o ženama i djeci. To se povezivalo s jedim od najsnažnijih narativa u Europi posljednjih desetljeća, onim o muslimanskim izbjeglicama kao civilizacijskoj prijateljici islama sigurnosti Zapada (usp. Pavelić i Čačić-Kumpes 2015), koji vodi do sukobljenih diskurzivnih konstrukcija muškaraca heroja nasuprot muškarcima zlikovcima, što opet upućuje na dvostruke standarde u procjeni zasluženosti izbjegličkog statusa (Dahinden 2022). Takvoj je percepciji pridonio i teroristički napad u Parizu koji je promijenio doživljaj europske sigurnosti i (ne)stabilnosti i rezultirao jednom od mogućih (ne)namjernih posljedica ovog zločina – daljnjom sekuritizacijom državne retorike, diskursa i prakse kao i radikalizacijom javnog mnijenja o izbjegličkoj krizi 2015. i 2016. (Župarić-Iljić i Gregurović 2020).

Dosad istraživani stavovi prema osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita u Hrvatskoj pokazuju da su hrvatski građani neutralni u procjeni ove kategorije prisilnih migranata. No Ajduković i dr. (2019) upozoravaju da se taj stav može promijeniti i u pozitivnom i u negativnom smjeru. Stavove prema osobama pod privremenom zaštitom tek treba istražiti s ciljem propitivanja ponavljajućih obrazaca, ali i identificiranja specifičnosti vezanih za pojedinu skupinu. U tom se smislu treba usmjeriti na analizu reakcija lokalne zajednice jer nema globalne teorije bez temelja u lokalnom istraživanju (kao što ne može biti lokalnih studija bez razumijevanja globalnog konteksta) (Castels 2003). Iz sociološke perspektive, naglašava Castels, prisilne su migracije neizostavan aspekt društvene transformacije u suvremenom okruženju gdje izbjegličke krize nisu više samo niz nepovezanih humanitarnih hitnih slučajeva, nego su integralni dio odnosa između globalnog Sjevera i Juga, Istoka i Zapada. Karageorgiou i Noll (2022) upozoravaju da se europski diskurs solidarnosti temelji na prividu jedinstva, što se pokazalo još u vrijeme izbjegličke krize 2015. i 2016., a zajednički interes – zaštita granica i zadržavanje migranata izvan granica EU-a, utječe izravno na rasprave o azilu i upravljanje migracijama ponajprije kroz definiranje kvota i obveza pojedinih članica. Stoga je pitanje hoće li najbrže rastuća izbjeglička kriza rezultirati poboljšanjem sustava za upravljanje prisilnim migracijama primjenom određenih pravnih mjera na tražitelje (i korisnike) međunarodne zaštite ili će produbiti jaz u tretmanu ovih skupina izbjeglica.

LITERATURA

- Ajduković, Dean, Čorkalo Biruški, Dinka, Gregurović, Margareta i dr. 2019. *Izazovi integracije izbjeglica u hrvatsko društvo: stavovi građana i pripremljenost lokalnih zajednica*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Izazovi%20integracije%20izbjeglica%20u%20hrvatsko%20dru%C5%A1tvo.pdf>.
- Bakewell, Oliver. 2008. Research Beyond the Categories: The Importance of Policy Irrelevant Research into Forced Migration. *Journal of Refugee Studies* 21(4): 432–453.

- Basch, Linda, Glick-Schiller, Nina i Szanton Blanc, Cristina. 1994. *Nations Unbound: Transnational Projects, Post-Colonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. New York: Gordon and Breach.
- Betts, Alexander i Collier, Paul. 2017. *Refugee: Transforming a Broken Refugee System*. London: Allen Lane.
- Busari, Stephanie i Princewill, Nimi. 2023. Foreign students fled Ukraine as war broke out. Some remain in limbo, while others fear deportation. CNN, 10. ožujka. <https://edition.cnn.com/2023/03/10/africa/foreign-students-ukraine-war-anniversary-intl-cmd/index.html>.
- Castels, Stephen. 2003. Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation. *Sociology* 37(1): 13–34.
- Cohen, Robin. 1997. *Global Diasporas: An Introduction*. London: University College London Press.
- Collyer, Michael, Düvell, Franck i de Haas, Hein. 2012. Critical approaches to transit migration. *Population, Space and Place* 18(4): 407–414.
- Crawley, Heaven i Skleparis, Dimitris. 2018. Refugees, migrants, neither, both: categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's 'migration crisis'. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(1): 48–64.
- Czaika, Mathias, Bohnet, Heidrun i Soto-Nishimura, Akira. 2021. Spatial and categorical dependence of European migration flows. QuantMig Project Deliverable 5.2. <https://www.quantmig.eu/res/files/QuantMig%20D5.2%20v1.1Final.pdf>.
- Dahinden, Janine. 2022. A Call for Solidarity with all Refugees, Beyond Double Standards! NCCR, 24. ožujka. <https://nccr-onthemove.ch/blog/a-call-for-solidarity-with-all-refugees-beyond-double-standards/?lang=fr>.
- Davenport, Christina, Moore, Will i Poe, Steven. 2003. Sometimes you just have to leave: domestic threats and forced migration, 1964-1989. *International Interactions* 29(1): 27–55.
- Eurostat. 2022. Immigration by age group, sex and country of birth. Eurostat Data Browser (MIGR_IMM3CTB). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_IMM3CTB__custom_6199066/default/table?lang=en.
- Faist, Thomas. 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Feller, Erika. 2005. Refugees are not migrants. *Refugee Survey Quarterly* 24(4): 27–35.
- FitzGerald, David Scott. 2014. The Sociology of International Migration. U: *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, ur. Caroline Brettell i James F. Hollifield. New York: Routledge. Str. 115–147.
- FitzGerald, David Scott i Arar, Rawan. 2018. The Sociology of Refugee Migration. *Annual Review of Sociology* 44(1): 387–406.
- FitzGerald, David Scott i Cook-Martin, David. 2014. *Culling the Masses: The Democratic Origins of Racist Immigration Policy in the Americas*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Freedman, Jane, Sahraoui, Nina i Tyszler, Elsa. 2022. Asylum, Racism, and the Structural Production of Sexual Violence against Racialised Women in Exile in Paris. *Social Sciences* 11(10): 426.
- Gatrell, Peter. 2013. *The Making of the Modern Refugee*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, Anthony. 1984. *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gregurović, Margareta. 2023. Stavovi prema tražiteljima azila i izbjeglicama u hrvatskoj: pregled istraživanja u razdoblju 2005. – 2020. U: *Neminovnost ili izbor? Povijesni i suvremeni aspekti migracija u Hrvatskoj*, ur. Snježana Gregurović i Sanja Klempić Bogadi. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti – Naklada Jesenski i Turk (u tisku).
- Gururaja, Srilakshmi. 2020. Gender dimensions of displacement. *Forced Migration Review* 9: 13–16.
- Hamlin, Rebecca. 2017. Migrant Categories in Crisis. Refugees Conference, Center for the Study of International Migration, University of California, Los Angeles.
- Horton, Jack i Palumbo, Daniele. 2023. Russia sanctions: What impact have they had on its oil and gas exports? BBC, 26. siječnja. <https://www.bbc.com/news/58888451>.
- Institut za migracije i narodnosti. 2016. Integracija migranata u Europskoj uniji s osvrtom na Hrvatsku: strateška polazišta Instituta za migracije i narodnosti. https://www.imin.hr/wp-content/uploads/2021/01/Strateska-polazista-o-integraciji_FIN.pdf.
- Jullien, Maud, Salat Barre, Halima, Bulman, May i dr. 2022. Fate of Ukraine's Foreign Students. Lighthouse Reports, 12. listopada. <https://www.lighthousereports.com/investigation/how-the-eu-failed-ukraines-international-students/>.
- Kalmar, Ivan. 2023. Race, racialisation, and the East of the European Union: an introduction. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 49(6): 1465–1480.
- Karageorgiou, Eleni i Noll, Gregor. 2022. Receiving Ukrainian Refugees in the EU: A Case of Solidarity? *Asile*, 7. lipnja. <https://www.asileproject.eu/receiving-ukrainian-refugees-in-the-eu-a-case-of-solidarity/>.
- Konvencija i Protokol o statusu izbjeglica. Ujedinjeni narodi. https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf.
- Korac, Maja. 2020. Gendered and racialised border security: Displaced people and the politics of fear. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 9(3): 75–86.
- Koren, Lucija i Lalić Novak, Goranka. 2022. „We are with You, Ukraine” – analiza upravnih kapaciteta za implementaciju instituta privremene zaštite u Hrvatskoj. *Migracijske i etničke teme* 38(1): 33–54.
- Kuti, Simona. 2014. Izbjegličke studije i migrantski transnacionalizam: od ignoriranja do novih mogućnosti. *Polemos* 17(33–34): 29–47.

- Langfitt, Frank i Beardsley, Eleanor. 2022. International students are facing challenges as they try to evacuate Ukraine. NPR, 3. ožujka. <https://www.npr.org/2022/03/01/1083775486/africans-and-south-asians-are-having-an-especially-difficult-time-leaving-ukraine>.
- Lazurkevych, Iryna. 2015. Neocolonial subtext in western media coverage of Ukrainian crisis. *Social Communication* 1: 13-18.
- Lovrić, Ana. 2021. Rusko-ukrajinski odnosi: od suživota u totalitarizmu do rata. *Polemos* 24(49): 67–86.
- Massey, Douglas S., Arango, Joaquín, Hugo, Graeme i dr. 1998. *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Oxford University Press.
- Masters, Jonathan. 2023. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. Council on Foreign Relations, 14. veljače. <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>.
- Pavelić, Adila i Čačić-Kumpes, Jadranka. 2015. Islam, islamofobija i Zapad: suprotstavljeni pogledi i društvena stvarnost. *Migracijske i etničke teme* 31(3): 407–427.
- Penninx, Rinus i Garcés-Mascareñas, Blanca. 2016. The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept. U: *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors*, ur. Blanca Garcés-Mascareñas i Rinus Penninx. Cham: Springer. Str. 11–29.
- Popović, Helena, Kardov, Kruno i Župarić-Iljić, Drago. 2022. *Medijske reprezentacije migracija: diskurzivne konstrukcije migranata, izbjeglica i tražitelja azila u hrvatskim medijima*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
- Portes, Alejandro. 1999. Conclusion: Towards a New World – the Origins and Effects of Transnational Activities. *Ethnic and Racial Studies* 22(2): 463–477.
- Ratten, Vanessa. 2023. The Ukraine/Russia conflict: Geopolitical and international business strategies. *Thunderbird International Business Review* 65: 265–271.
- Richmond, Anthony H. 1993. Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements. *Journal of Refugee Studies* 6(1): 7–24.
- Roman, Nataliya, Young, Anna i Perkins, Stephynie C. 2020. Displaced and Invisible: Ukrainian Refugee Crisis Coverage in the US, UK, Ukrainian, and Russian Newspapers. *Negotiation and Conflict Management Research* 14(3): 152–169. <https://ncmr.lps.library.cmu.edu/article/383/galley/387/download/>.
- Sasse, Gwendolyn. 2020. War and Displacement: The Case of Ukraine. *Europe-Asia Studies* 72(3): 347–353.
- Sassen, Saskia. 1991. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Schneider, Jens i Crul, Maurice. 2012. New insights into assimilation and integration theory. U: *Theorising Integration and Assimilation*, ur. Jens Schneider i Maurice Crul. Routledge. Str. 1–6.

- Silva, Adriana Carolina i Massey, Douglas S. 2015. Violence, networks, and international migration from Colombia. *International Migration* 53(5): 162–178.
- UNHCR. 2016. Ukraine: UNHCR Operational Update. Prosinac. <http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/UNHCR%20Ukraine%20Operational%20Update%20-%20December%202016.pdf>.
- UNHCR. 2018. Global Trends: Forced Displacement in 2017. <http://www.unhcr.org/globaltrends2017>.
- UNHCR. 2023. Regional Protection Profiling & Monitoring: Protection Risks and Needs of Refugees from Ukraine. 16. ožujka. https://www.ecoi.net/en/file/local/2090326/Slovakia_UNHCR_ProtectionProfiling_Oct2022-March2023.pdf.
- Wahlbeck, Östen. 2002. The concept of diaspora as an analytical tool in the study of refugee communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28(2): 221–238.
- Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti. *Narodne novine* 70/2015, 127/2017.
- Zetter, Roger. 2007. More labels, fewer refugees: remaking the refugee label in an era of globalization. *Journal of Refugee Studies* 20(2): 172–192.
- Zolberg, Aristide R., Suhrke, Astri i Aguayo, Sergio. 1989. *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Župarić-Iljić, Drago i Gregurović, Margareta. 2020. Dismantling Security Discourses and Threat Perceptions Related to Asylum Seekers and Refugees in Croatia. U: *Cosmopolitanism, Migration and Universal Human Rights*, ur. Mogens Chrom Jacobsen, Emnet Berhanu Gebre i Drago Župarić-Iljić. Basel: Springer. Str. 181–201.

THE UKRAINIAN REFUGEE CRISIS FROM THE PERSPECTIVE OF THE SOCIOLOGY OF MIGRATION

Margareta Gregurović

SUMMARY

Entering the second year of temporary protection granted to people who left Ukraine under the Russian invasion opens a new area in the analysis of the effects and consequences of mass emigration in Europe. This paper aims to analyse the Ukrainian refugee crisis from the perspective of the sociology of migration, primarily from the perspective of the sociology of forced or refugee migration. In doing so, the theoretical approaches of Anthony Richmond, Stephen Castels and David FitzGerald and Rawan Arar are considered. The central part of the paper provides an overview of available statistical data on the number of refugees from Ukraine before and after the invasion started in selected EU countries and Croatia, and describes the measures prescribed by the Directive on temporary protection. The Ukrainian refugee crisis is further analysed through the basic terms and starting points of the analysed theoretical approaches, using examples characteristic primarily of the Croatian context. The concluding part compares the current Ukrainian refugee crisis with the refugee crisis of 2015 and 2016, pointing out the possible existence of double standards in solving refugee issues and considering the implications for a migration management system in general.

Keywords: refugee crisis, Ukraine, sociology of forced migration, EU, Croatia.